

Софија Р. МИЛОРАДОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ, Београд

АРЕАЛНА ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА ПРЕДЛОГА ОД
У СРПСКИМ НАРОДНИМ ГОВОРИМА**
На примерима из призренско-тимочких и
косовско-ресавских говора

У раду ћемо покушати да осветлимо статус предлога ОД, који је у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима подвргнут процесу граматикализације (/ десемантизације), што је потврђено бројним примерима из ових српских народних говора, при чему ће његов статус бити сагледан у општебалканском језичком контексту и на фону конвергентних процеса запажених у оквиру балканског језичког савеза.

Кључне речи: предлог ОД, ареална граматикализација, десемантизација, призренско-тимочки и косовско-ресавски народни говори, српски дијалекти.

Увод

У области дијалекатске синтаксе, граматикализација предлога као феномен или симптом ослабљивања флексије на терену косовско-ресавских (КР) говора представљена је први пут у монографији о употреби падежних облика у говору Параћинског Поморавља (Милорадовић 2003). Десет година доцније појавио се рад о „синтаксичкој конкурентности” предлога на терену призренско-тимочких (ПТ) говора (Ћирић 2013), потом монографија на тему синтаксе падежа у Горњој Пчињи, у којој има важних сегмената који се тичу ове теме (Јуришић 2014), а затим и још два рада, везана такође за ПТ терен (Милосављевић 2014; Јуришић 2017). Значајна је за нашу тему истраженост копаоничког говорног типа, препознатљивог „и по десемантизацији појединих предлога, што се такође може сагледавати у општебалкан-

---

* sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

** Овај текст је резултат рада на пројекту 178020: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. У акцентовању примера коришћен је програм ZRCOLA, који је у оквиру ZRC SAZU развио колега Петер Вајс.

ском језичком контексту” (Радић 2010: 215), а посебно помињемо рад под насловом *Из семантике конструкција с предлогом од у говорима Скопске Црне Горе и Горње Мораве* (Милорадовић, Станковић 2010), из кога је за ову прилику у основи преузет начин разврставања селектованих примера¹ са ОД-конструкцијама.

Граматиализација предлошких речи једна је из широке палете појава кроз које се очитује усмереност језика ка аналитичком начину изражавања, у коме је тежиште умерено са флективних маркера на препозиционе. Напоре са слабљењем падежне флексције долази до *препозиционализације* – јачања улоге предлога у изражавању падежних значења, па тако и до *граматикализације* појединих предлога. „Аналитизмът засилва рољата на предлозите и стимулира тјакната граматиализација. В този процес съответствуващите си предлози в балканските езици развиват паралелни функции и образуват изосинтагматични конструкции” (Асенова 1980: 254).

Овог неизбежног пратиоца структурних иновација у тзв. балканским језицима, оних иновација које подразумевају прелазак из флективног система у аналитички, треба осмислити и са аспекта српских народних говора, имајући у виду да „данные ареальной лингвистики позволяют говорить о балканском языковом пространстве в целом как о непрерывном *континууме* балканских диалектов, в котором исторически отсутствовали барьеры для заимствования и распространения структурных инноваций, формальных и семантических элементов от одного языка к другому” (Соболев 2003: 20). У том смислу је значајно подсетити да је П. Ивић говорио о знатном делу српског језичког простора као о својеврсном „пространом предворју” савеза балканских језика, о српским говорима у којима се уочава ширење балканизација које се може описати као „Drang nach Westen”, те о нужности обраћања нарочите пажње управо на тзв. предворје и на ивичне области у будућим лингвогеографским истраживањима балканског језичког савеза (Ивић 2002: 7–12). Као што смо већ раније помињали, било би вишеструко корисно да се у српској дијалектологији позабавимо и темом ширења (/ сужавања) семантичког обима појединих предлога и, у том смислу, сферама употребе појединих предлошко-падежних конструкција, као и конкурентним односом појединих предлошких лексема у оквиру истог семантичког поља, те граматиализацијом и десемантизацијом одређених предлога – првенствено на фону конвергентних процеса уочаваних у оквирима балканског језичког савеза. Најпре доминантнија употреба предлошких речи уопште, а потом и ширење сфере употребе појединих предлога и, следствено томе, деложирање неких других, неминовно је доводило до одклона од некадашњих, првобитних њихових значења, а примери са терена убедљиво сведоче о феномену ове иновативне супституције.

¹ Напомињемо да примери са ознакама ГМ и СЦГ потичу из сеоских насеља у Горњој Морави и Скопској Црној Гори, да су део теренске грађе коју је прикупио др Станислав Станковић, као и да је овде наведени део примера преузет из Милорадовић, Станковић 2010. Поред великог броја примера преузетих из појединих дијалекатских речника (одредница *од*), из дијалектолошких студија које садрже мање или веће одељке везане за синтаксу падежа (по изузетку и из студија у којима таквих одељака нема, да би били довољно заступљени КР говори, па отуд нпр. подаци из ресавског говора) и радова мањег обима, навођени су и примери које смо или лично забележили у више насеља на КР и ПТ терену, или смо их добили од следећих колега: проф. др Михај Н. Радан, др Ана Савић-Грујић, др Тања Милосављевић, проф. Радосав Стојановић, др Марина Јуришић, др Радмила Жугић, др Марина Спасојевић, којима се овде најсрданије захваљујем и на предусретљивости и на добијеним подацима.

У аналитичком реструктурирању граматичких система балканских језика предлог НА има статус најизразитије балканске предлошке конструкције и тако је и у српским високобалканизованим ПТ говорима. Међутим, постоје још два предлога која су у српским народним говорима, пре свега у призренско-тимочким и косовско-ресавским (али не само у њима, о чему ће бити речи другом приликом), подвргнута процесу граматикализације, а то су предлози ОД и ЗА, при чему је код предлога ОД у питању реструктурирање које се првенствено везује за (спацијално) субпоље аблативности (уп. термин И. Грицкат – *аблативизација!*), али и за шири семантичко-синтаксички план. Поменути су предлози најмаркантнији у погледу датог процеса граматикализације, а када је реч о одређеним синтаксичко-семантичким категоријама, актуелни су и неки други предлози. „За сърбохърватски са регистрирани одделни прояви на десемантизација на предлози, отначало на изток – в регламентирано балканско обкръжение. Като най-типичен пример може да се посочи предлогът 'код', напр.: *идем код лекара – чекам код лекара*” (Лашкова 1993: 36).

„К. Фелешко је на основу савременог материјала из српског књижевног језика констатовао да се специфичност позиције предлога *од*, између осталог, састоји у томе да се од укупног броја примера са свим предлозима који се употребљавају уз Г готово четвртина односи на употребу овог предлога” (Милорадовић 2003: 79). Грађа из ПТ и КР говора показује изузетно велику фреквенцију употребе генитивних (/ОП) и акузативних (/ОП) конструкција с предлогом ОД, а овај предлог у нашим говорима означава првенствено, једнако као и у књижевном језику, – потицање, одвајање, удаљавање од локализатора. Из те су се базичне аблативне улоге развиле и друге употребе ОД-конструкција у различитим значењима.

У раду се разматра присуство тенденције ка граматикализацији и, следствено томе, десемантизацији предлога ОД, као појаве која је најприсутнија у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, у овима другима као најинструктивнијим у истраживању прелазних ступњева од синтетизма ка аналитизму. Процес редуковања појединих предлошко-падежних конструкција, тј. њиховог свођења на конструкције са ОД као својеврсни *praepositio generalis*, потврђен је бројним примерима из поменутих народних говора. Предлошко-падежном везом ОД + Г/ОП и ОД + А/ОП (ОП = *Casus generalis*), показаће примери, изражава се велики број односа – оних који су у српском књижевном језику представљени неким другим слободним падежима или предлошко-падежним везама, или пак у њиховом представљању ове везе немају нарочито великог удела. Асенова наводи да се „развој паралелних функција одговарајућих предлога у балканским језицима заснива на неким од њихових најстаријих основних функција”, па је тако и са предлогом ОД, чији се читав комплекс функција у данашње време заснива на најстаријем забележеном базичном значењу *удаљавања* (Асенова 1980: 217–218; прев. С. М.).

Како З. Тополинска наводи, „Предлогот ОД примарно ја изразува просторната аблативна релација што би можеле конвенционално да ја запишеме како 'доаѓа од'. По пат на семантичка деривација тука сукцесивно се приклучуваат и 'потекнува од' → 'е направен од', 'е дел од', 'е сопственост на', натаму 'се издвојува/е издвоен од', метафорично 'е извор на', 'е причина на/за' [...]" (Тополинска 1995: 116). Гледано у целини, надаље, ово семантичко поље представља просторну реинтерпретацију читавог комплекса релација, које се могу посматрати и као „широко сфатена по-

својност” (Исто: 116). И примери који ће у раду бити наведени потврда су тога да је објекат локализације² морао најпре, својеврсно и најшире схваћено, припадати некоме ентитету (локализатору), чинити његов саставни део, да би се потом могао (/ морао) од њега одвојити, удаљити.

Определили смо се за давање већег броја примера за илустровање свих назначених категорија, односно типова препозиционалних ОД-конструкција, жртвујући позната граматичка дефинисања представљених конструкција (Пипер, Антонић и др. 2005), пре свега због досад неустановљеног обима ове појаве у српским народним говорима. Ипак, напомињемо да је изостало доста селектованих примера, поготово у тачкама 1, 2, 8 и 10, као и у представљању употребе ОД-конструкција м. беспредлошког генитива, а да би корпус био далеко већи када би се прегледале целокупне дијалектолошке студије и примери у одредничким текстовима свих дијалекатских речника са ових терена. Уз неопходно истицање знатне користи од синтаксичких одељака мањег или већег обима, присутних у дијалектолошким монографијама са ПТ и делом КР терена, мора се истаћи да диференцијалност при представљању синтаксичких црта, усмерена углавном на „егзотично”, нужно носи ризик недовољно прецизног закључивања ако имамо у виду да непостојање неке од синтаксичко-семантичких конструкција на датоме списку не подразумева и њено непостојање у датоме говору.

Примери са ОД-конструкцијом и завршни коментари

ОД + Г/ОП м. ИЗ + Г

(I) → бити родом / пореклом из X

ја сам од Бајбин Мџс (Елезовић, од), од Дренџце смо ми (Елезовић, од), чак тамо од Клајдово људи (Левач, 40), са једном женом од Краљева (Чумић, 138),³ ја сам опанчар от Параћина (ПП, 81), и она ја мислим да је од Врбџвац (Бинач, ГМ), ви сте оде Сврљиг (АП, 237), од Голџми Дол је бија ожџен (Прешево, 247), ви сте од Београд (СЦГ); дни су од Кџсмета (Левач, 40), од Бџсне ју мџж (ПП, 81), от Пчињу су одозгор (Прешево, 247), он узџја жџну од Србије (Угљаре, 110); тамо далџко од нџко сџло снџја (ПП, 81), ти од које си сџло (Понишавље, 157–158); нашоо га један од њџгове земље (Елезовић, од).⁴

У наведеним примерима најчешће је у питању име неког насељеног места или неке области одакле особа потиче, при чему неко може бити и из близине, околине

² Користимо се терминологијом из Пипер 2001: 21–22.

³ Овде је чешће узели *девојку из Мџнића, дџшла је јучџ из јџчевине*, када је реч о нечијем пореклу везаном за одређено место или његову околину (Чумић, 138).

⁴ У Левчу се ређе срећу и примери типа *он је из Мџлешева* (Левач, 40); У А. Поморављу срећу се, напореда, и примери с предлогом ИЗ: *ми смо обе из Радџвце* (АП, 238), *човек из наше сџло* (АП, 238). У Понишављу се у овој функцији чује и предлог ИЗ: *женџ ми је из Добродџл* (Понишавље, 157–158). У Г. Пчињи је чешћа конструкција с предлогом ИЗ од оне с предлогом ОД у овом значењу (Пчиња, 419). У говору Угљара бележи се понеки пример с предлогом ИЗ: *Л’уба Маринковић из Бре’се* (Угљаре, 110).

именованог места.⁵ Потичање се не везује само за одређени локалитет, већ и за род, фамилију из које неко потиче:

џна је од ва́ше фамíлије (ПП, 81), *тој смо од íсту фамíлију* (Јабланица 2010: 80), *ти од Ђи́ринци ли си* (Лужница, 103), *от куи́ си људи* (Н. Каменица 2004: од), *снаја ми од Дуди́ћи* (АП, 238), *ма́ка ми (...)* *од овија Кости́ћи* (Угљаре, 98).⁶

(2) → доћи / доселити се из правца X

ча́к од Пе́ћи дола́зе (Елезовић, од), *џни до́шли от Си́севца* (ПП, 87), *и оту́д ишли од Штрп-це* (Врбовац, ГМ), *во́з от Скопље за Ни́ш* (Врбовац, ГМ), *дојде тај од Леско́вац* (ЦТВ, 255), *од Бела́новац ли си доишл* (Понишавље, 156), *по́ћемо од Леба́не* (Јабланица 2010: 80); *досе́љено от Топо́ле* (Ресава, 322), *досе́љени от Кџсово* (Ресава, 362), *дојде ми баи́та од бугарску гра́ницу* (Понишавље, 156); *где-ћу д-идем од свој до́м* (АП, 237), *само што сам до́шо от шуму* (Ранилуг), *иде од се́ло* (Угљаре, 27); а тако и с глаголима *донети* и *пуцати*: *да донесе за ку́ћу от Скопље ... што му треба* (Врбовац, ГМ), *а јџдни от се́ла пџцу* (ПП, 80).⁷

(3) → изаћи / истерати из X

и џни кад иско́ч у от ку́ћу (Клокот, ГМ), *иска́ча од тај буи́ак* (Угљаре), *и та́д иза́ђем от крџвет* (Летница, ГМ); *Алба́нци искарáли си од ку́ћу* (Клокот, ГМ); *ел избега ти́ от ку́ћу* (ПП).

(4) → извадити / одвадити из X

да и ва́диме џнде од грџби́шта (Љубанце, СЦГ), *да пу́штим од ба́чвуту (ви́но)* (Кучково, СЦГ), *не тие сва́ко от своју́ ха́шу* (Угљаре); тако и изрази *от су́во дрџво не мо́ж да ицџдиши во́ду* (Н. Каменица 2004: од), *џде му џт-памет* (ПП, 87).

(5) → доћи / пустити из X, где је X = место издржавања казне, оружане снаге

кад сам ја́ до́шла од за́твџра (ПП, 87), *џморни џду од ра́та* (ПП, 87), *дође од регру́те* (Ђаковца, 142), *ка сам до́шо од војску сам поч 'еа да ра́дим* (Бинач, ГМ); *е кад су ги пуштили од за́твор* (Бинач, ГМ).

Овде се глагол *вратити се* може одредити као сублексема, будући да се ради о трајном или привременом напуштању затвора, војске и сл., тј. о престанку важења одређене ситуације у којој се неко лице, углавном не својом вољом, затекло.

ОД + Г/ОП м. С(А) + Г

(6) → сићи / скочити / пасти са X

од овџ брџдо озгџр да си́ђе (ПП, 87), *кат се ски́не от ко́ла* (Врбовац, ГМ), *ски́не се џн от коња́тога* (Г. Пчиња, 417), *од Чу́ку слџзну пред цркџу* (Понишавље, 157); *јџдан си́ћну од пџнциџра*

⁵ Посебно наводимо пример *на ви́кни по́па од цркџе Петрџвице* (Елезовић, од), где је у питању место службовања.

⁶ У говору Лужнице предлози ОД и ИЗ налазе се у конкурентном односу: *ти́ из Ђи́ринци ли си* (Лужница, 103). У говору А. Поморавља паралелно се чује и *ја́ сам из Дуди́ћи* (АП, 238).

⁷ У Понишављу се, међутим, бележе и следећи примери: *из воденицу ишли двоица, ми́ идемо из Гу́вно с тетџку* (Понишавље, 158). У Ц. Трави је исти пример наведен и с предлогом ИЗ: *из Леско́вац* (ЦТВ, 255). У јабланичком крају чешће се чује предлог ИЗ уз име неког локалитета (Јабланица 2010). Без ширег контекста дати су из говора Ресаве неки примери с предлогом ИЗ: *из Брџсја, из Медџеје* итд. (Ресава, 322). У А. Поморављу чује се и *довеђена из Мо́згово* (АП, 238).

те ддле (Елезовић, од), *ципнуја се од нику сидињу* (Јабланица 2010: 80), *рипнаја од кола* (Гњилане); *да не би пала от столйце* (ПП, 87), *буну ко маче од тован* (Тимок, 52), *падал од големуту стѣну* (Пирот 2014, од), *пала од сѣдиште* (Г. Пчиња, 417), *од столицу падо* (Понишавље, 157)⁸; тако и израз *ће мрднем од памет* ('скренути, сићи с памети') (Угљаре).⁹

(7) → скинути / узети / покупити са X¹⁰

скйни то од грѣде (ПП, 87), *скйни ми ийшке от чѣла* (ПП, 87), *црвѣно, малѣно, цѣра од кѡња скйда* (Елезовић, од; загонетка – С. М.), *скини зѣдњачу и прѣдњачу от кола* (Јабланица 2010: 79) *тргли шамйју од главу* (Г. Пчиња, 418), *не вѣчи мушѣму од астал* (Јабланица 2010: 79), *црепови от кућу пообаља* (Црна Трава, 96); *не ли си узимја наре од остал* (Јабланица 2005: 3) и *да ти узним сас уста, да се слѣним, от колѣно леп* (Клокот, ГМ); *откако ги збрѣмо од њиву* (Г. Пчиња, 418), *кришмо класје од њиву* (ЦТВ, 255); тако је и метафорично *не скића очи од њума* (Јабланица, 99).¹¹

(8) → донети / захватити са X, где је X = извор, чесма

од врѣло смо доносили воду (Понишавље, 157), *носи нѡћом воду од чешму* (Заплање, 228), *донеси от чешму* (Г. Пчиња, 418); *од њѣг* (кладенац – нап. С. М.) *воду не завачамо* (Тимок, 94), *да заватим (...)* *водичку од извор* (Црна Трава, 57), *од коју Chesму точите воду* (Црна Трава, од).

(9) → ићи / доћи / вратити се са X, где је X = посао, друштвено окупљање

от свѣдбе йшли (ПП, 87), *идем од збор* (Тимок, од), *идео од вацар* (Бучум, 109), *идев од жѣту* (Јабланица 2005: 88), *от славу идемо на собор* (Г. Пчиња, 418), *дође Снежа от пѡсла* (ПП, 87), *ја сам сѣд дѡшла од њиве* (ПП, 87), *кѡд дојду од рабѡту* (ЦТВ, 255), *дојде од игру и потражи леб* (Пирот 2014, од), *дошеја от свѡдбу, спие* (Клокот, ГМ), *пошла от пијац* (Јабланица 2010: 80); *вечерѡм се врѣамо од рабѡту* (Тимок, 87), *врѣају се од погрѣј* (Бучум, 109); тако и: *отпустил и ме од жел ѣзнице* (Угљаре, 110), *краве ћу одма от пашалѣг да терам у реку* (Јабланица 2010: 80).¹²

(10) → јавити се (позвати телефоном)¹³ са X, где је X = објекат, установа

од стајницу ми се јавио д-идемо по њѣга (ПП), *јави ми се од факултет* (Ниш), *чу те ѡкнем од рабѡту* (Гулијан, сврљишки крај), *нема ми гу да ми се јави од Шумарски (факултет)* (Побужје, СЦГ).

Посебно наводимо још две врсте примера одмене предлога С(А) предлогом ОД:

- конструкција *с јѡдне стране и са свих страна: оградено од јѡдну страну* (Јабланица 2005: 16), *ако се небо белне од онуј стран, па вури од све страна* (Тимок, 26, 90);

⁸ Наводимо овде и пример *врнуше га од појату* (Понишавље, 157), уз напомену да се са појате увек силази јер је у питању висински тип сточарења, као и пример *од вѡза йде* (ПП, 87), где се подразумева да је неко најпре сишао с воза на датој станици.

⁹ У говору Левча редовно ће бити: *ја сам пѡ са сѣна, чѡвек се скйда с трактора, скйду с кола у корпу* (Левац, 45–46), Говор Горње Пчиње познаје предлог ИЗ у оквиру локационе аблативности у примерима типа *падо из вр сливу, из дубицу паде* – дакле, само када су у питању назвања дрвећа (Г. Пчиња, 418).

¹⁰ Овде скрећемо пажњу на сродност примера из т. 3 и т. 4, где је у оба случаја реч о аблативној интралокализацији, као и на сродност примера из т. 6 и т. 7, где је у питању аблативна ареалокализација, само што у примерима из т. 3 и т. 6 објекат локализације носи обележје *hupan +*, а у примерима из т. 4 и т. 7 има обележје *hupan –*.

¹¹ Дајемо и примере с двочланом предлошком секвенцом у којој први члан бива предлог ОД: *бѡци онѡ од вр срѣбе* (ПП), *од-на шитѣк га стуримо* (Пирот 2014, од).

¹² Израз *вратио га од врата*, у значењу 'отерати некога, не примити га у кућу', познат је и КР и ПТ говорима (потврде из Ресаве, Параћинског Поморавља, околине Врања итд.).

¹³ „Директивност у неким случајевима не значи промену места у простору, него томе блиску психофизиолошку усмереност” (Пипер 2001: 69).

- у локационој и у темпоралној комбинацији *од... на...: од колѐно на колѐно* (Прешево, 523) и *од врѐме на врѐме* (Пирот 2014, *од*).

ОД + Г/ОП м. О + Л

(11) → причати / слушати / мислити о X

ђн би ти казђо од овђ сѐло (ПП, 88), *договђру се неђшто од молерђј* (ПП, 88), *ел нема кој да ми каже од по старо* (Бинач, ГМ), *од њег се свђшта прича по селђ* (Н. Каменица 2004: *од*), *причђмо од снаје, па од унуђци* (Заплање, 228), *тамђн проорђтимо од њѐга...* (Црна Трава, *од*), *ми не врѐвимо од њѐга* (Бучум, 111), *причђмо од овѐ борбе* (АП, 244); *несте слушђли од Черкези* (Бинач, ГМ), *Кво си чул од њђ?* (Тимок, *од*); *цѐо дђн мђслим од њђзи* (ПП, 88), *ти не мђслиш ко домађин от куђу* (Јабланица 2005: *од*²), *размислѐ се нешто ода тѐб* (Бучум, 111); тако је и: *не брђнем од јѐла, ни оде дрђва* (ПП), *штђ знађи ти од Чѐду* (АП, 244), *писђли смо од пролѐће* (Бучум, 111); тако и у изразима: *јђ нѐмам појма от тђга* (Ресава, 362), *ти од мене иђ не водђши бригу* (Лесковац), *несам водђла рачуна од њђкога* (ПП, 88).

„Сматрамо да је у примерима овога типа присутна извесна доза партитивно-сти, будући да се заправо увек говори или слуша о неком догађају из нечијег живота, о одређеном поступку неке личности, о некој особини лица / предмета и сл. То би била нека врста апстрактне партитивности, коју онда посматрамо као веома широко схваћену аблативност” (Милорадовић, Станковић 2010: 31).

ОД + А/ОП м. О + А

(12) → ударити / разбити о X

лђпи с руђком от стђ (ПП, 187), *ка^м трѐсну од зѐмљу* (ПП, 187), *удђра га од вратђта* (Пирот 2014: *од*), *трѐсну га од зид* (Бучум, 110), *па од зѐмљу гу јђдрил и нђместо гу ђтепал* (Мирковци, СЦГ), *отлкал сам се од камен* (Тимок, *од*), *бије с ноге од зѐмљу* (Лесковац); *разби му тестђче од главу* (Бучум, 110).

(13) → (о)брисати / чешати о X

ел дђбриса рђке от панталђне (ПП, 187), *обрђиши си се тђће од панталђне* (Тимок, *од*), *истрђљђј руђе од пеђђир* (Бучум, 110); *немо да чѐшађ грђбђну ђ дђвар* (ПП, 187), *не чѐшађ задђђциу од коприве* (Бучум, 110; у преносном смислу – С. М.).

„Мислимо да се и овде може говорити о широко схваћеној аблативности, будући да одмах након ’захватања’ површине датог предмета / дела тела неком импулсивном, насилном радњом долази до одвајања од ударцем захваћеног предмета или дела тела” (Милорадовић, Станковић 2010: 31).

ОД + Г/ОП м. ЗБОГ + Г

(14) → зато што се догодило X

кђку о-тђга (Левач, 43), *дђем јђ у блђђђцу о-тѐ ногѐ* (Левач, 43), *ђшио у бђђу о^м тѐ убивђтине* (ПП, 84), *пребђчѐ се од вђшке* (ПП, 84), *ал се јђ прекрђти од моѐ муке* (Заплање, 227), *че се смејѐте од мене* (ЦТВ, 255), *и јђ да кажем нешто из / од глупђс* (Лужница, 103).

Примери сведоче да предлог ОД овде залази у поље других узрочних предлога.¹⁴ Употреба предлога ОД са узрочним значењем у КР и ПТ говорима унеколико је шира у односу на употребу предлога ИЗ и ЗБОГ, а шири се пре свега на рачун узрочног ЗБОГ, залазећи у поље његове употребе, при чему наглашавамо да је у овим говорима позната и фреквентна и употреба предлога ЗА са узрочним значењем.¹⁵

ОД + Г/ОП м. ПРОТИВ + Г

(15) → ради излечења од Х

дào му је траве од њдати (Чумић, 139), *од ветра трава* (врста лековите биљке) (Елезовић, од), *знам лек и од издата* (ПП, 85), *то од живци се треба пије млеко* (ПП, 85), *смицаља лек од посекоштине* (Тимок, од), *лек од притисџк* (Г. Пчиња, 498); *от прџбоди знале жџне да бају* (ПП, 85), *да ти баба Станика пребае од стра* (Тимок, од), *то је бајаање од прострел* (Бучум, 109), *гасев жарје од уроџи* (Г. Пчиња, 488).¹⁶

Као дестинатив карактеришу се примери с предлошко-падежном синтагмом ОД + Г/ОП у значењу „против х” или „за излечење од х”, када је именом у генитиву / општем падежу означена болест која се најчешће покушава отклонити, а средство које служи за лечење болести (био то народни лек у виду лековитог биља или бајање) заправо се користи у сврху ослобађања оболеле особе од дате болести или урока (уп. нпр. књижевно *лечи се од реуме*), те и отуда може бити употреба предлога ОД.

Уза све наведене категорије са ОД-конструкцијом додајемо и следеће:

- П. Радић у монографији о копаоничком говору помиње предлошку хиперупотребу „и у вези са прилошким речима и изразима”, па када је у питању темпоралност – значење ’израније’, оваква се употреба може илустровати следећим примерима: *имало то од прџ* (Копанник, 195), *паница се звало от прџ* (Ресава, 366), *од прџ то било такџ, сџд нџма* (ПП).

ОД + Г/ОП м. беспредлошког Г

Аблативно значење – уз глаголе типа *плашити се* / *бојати се*, *ослободити се*, *стидети се*

плаши се од онџа плашила (Копанник, 193), *бојим се от човџка кад је пијан* (ПП, 87), *бојим се од кџчета* (Чумић, 136), *не бој се од џца* (Радимци, 427); *ја ослобџдим се (...) од^м кулџка* (Левач, 41), *знаш да сам ослобџђен од војске* (Трстеник), *отарџсио се од беде* (Чумић, 136); *да се стидиш од њџ* (Копанник, 193), *срамџје се од гџсти* (ПП); тако је и: *батали се о^м то пџшење* (ПП), *да се*

¹⁴ О репартицији предлога за обележавање узрочности в. у Ивић М. 1954 и Ковачевић 2012.

¹⁵ О предлогу ЗА у узрочном семантичком пољу у говору П. Поморавља в. у Милорадовић 2003: 180. Подробије представљање предлошко-падежних синтагми ОД + ОП и ЗА + ОП у говору јабланичког краја, уз давање осврта на њима конкурентне узрочне синтагме са неким другим предлозима, дало је могућност аутору да основано закључи да се „узрочно значење најчешће реализује синтагмама с предлогом ОД, а да одмах за њим долазе акузативне синтагме с предлогом ЗА” (Жугић 2010: 147–155).

¹⁶ Овде ћемо навести и пример *празник од грџм* (ЦТВ, 255), пошто је принцип деловања исти, наиме – постојање одређеног празника и његово поштовање представља начин да се спречи удар грома.

манеш о[д] тој друсто (Јабланица 2010, 79), *одрѣко се од сѝна* (Чумић, 136), *пазите се од вѣлике висѝне* (ПП).¹⁷

Посесивно значење

ћерка од онѡга чѝче (Копанник, 193), *од Милановог другара буразер* (ПП), *то е њѡјзина мајка* (...)*мѡже д' ѝма слику од мајке* (Трстеник, 232); *од бадњака грѡнчице* (Копанник, 193), *колико е тѡмо грѡбље од њѡше војника* (Трстеник, 228), *закѡчи га с крај од тојѡгу* (ПП), *лис од копину да врѡеши* (Јабланица 2010: 79), *јѡла би коричку од лѡб* (Јабланица 2010: 79).

Будући да се генитив превасходно сматра показатељем тзв. „граматичке посесивности”, формални показатељи ове посесивности бивају разноврсна граматичка средства, од којих је једно – беспредлошки посесивни Г.¹⁸

***

Као што се на основу предочених примера може закључити, предлошко-падежним везама ОД + Г/ОП и ОД + А/ОП изражава се знатан број оних односа који су у српском књижевном језику представљени следећим предлошко-падежним везама: ИЗ + Г у примерима из т. 1–5, С(А) + Г у примерима из т. 6–10, О + Л у примерима из т. 11, О + А у примерима из т. 12–13, ЗБОГ + Г у примерима из т. 14, ПРОТИВ + Г у примерима из т. 15.¹⁹ Такође, веза предлога ОД са генитивом / општим падежом бележи се (1) у својству допуне многих глагола уз које у књижевном језику долази аблативни беспредлошки Г и (2) као предлошка конструкција за исказивање односа посесије. Сведено, дакле, можемо говорити о три правца ширења предлога ОД: 1) у поље аблативних ИЗ и С(А); 2) у поље других предлога, првенствено предлога О, али и ЗБОГ и ПРОТИВ; 3) у генитивне беспредлошке аблативне и посесивне конструкције.

Условно се и сасвим оквирно, због скромнијег броја монографских студија и речника са КР терена, може рећи да је знатнији број примера на КР терену бележен само у домену експанзије предлога ОД у поље аблативног ИЗ, док се примери у

¹⁷ У говору Левча нема много примера типа *не бойм се њѡкаог младѝћа* (Левач, 29), а уз глаголе типа *ослободити се* Р. Симић није бележио беспредлошки Г (Левач, 41). У говору Чумића се беспредлошки аблативни Г налази напоредо са предлошком ОД-конструкцијом (Чумић, 136), док у примерима овога типа конструкције са *од* претежу у српском говору Радимаца у Румунији (Радимци, 427).

¹⁸ О реструктурирању средстава за изражавање посесивности у српским народним говорима, као о једноме од симптома аналитичких процеса (поменутом још од стране Сандфелда), с посебним освртом на један сегмент реорганизације изражајних средстава у категорији посесивности – на превагу другог члана из опозиције *беспредлошки посесивни Г* (у алтернацији са присвојним придевом) : *посесивна генитивна конструкција с предлогом ОД* (изузимајући лексикализоване форме за означавање средстава), в. у Милорадовић 2006. О синхроном стању у српским дијалектима, које представља одређену врсту реинтерпретације историјског развоја средстава за изражавање посесивности у супстантивним конструкцијама, в. у Софија Милорадовић, „Вроде развернутой в пространстве диахронии”, *Јужнословенски филолог* LXIV, Београд, 2008, 227–238.

¹⁹ За говор јужнокосовског села Гатње Р. Младеновић закључује: „Предлози аблативног значења (од, из, са) сведени су на предлог *од*. Ретки примери с предлогом *из* највероватније су унети из других идиома” (Младеновић 2013: 388). Т. Милосављевић у своме прилогу представља предлог *од* као веома фреквентан и закључује да су у овим говорима „неке предлошке лексеме елиминисане у корист неких других предлога” (Милосављевић 2014: 132), а М. Јуришић бележи следеће: „аблативност се у призренско-тимочким говорима исказује предлозима *из* и *од*”, при чему је предлог *с(а)* углавном „истиснут из овог значењског поља, а његову улогу су преузели *од* и *из*” (Јуришић 2017: 56).

вези са узмицањем аблативног С(А) пред ОД углавном везују за оне КР говоре који су под дуготрајним и интензивним утицајем несловенских балканских језика из непосредног суседства; хиперупотреба предлога ОД у беспредлошким генитивним конструкцијама знатно је шира од оба разматрана дијасистема – те очекивано у доброј мери заступљена у КР говорима. У вези с последње реченим додајемо да продор предлога ОД у посесивне конструкције има логично објашњење, а оно се тиче блискости посесивног значења са партитивним и са значењем порекла, потицања (Асенова 1972: 235). Када је у питању, уопште узев, конкурентни однос *беспредлошка* : *предлошка* генитивна конструкција, треба се осврнути и на примере из старог језика: „Када је реч о конкуренцији слободних падежа и предлошко-падежних конструкција у старословенском, посебно у светлу могућег грчког утицаја у овом домену, мора се имати на уму општесловенска тежња ка постепеној рестрикцији чисто синтетичких падежа и њиховој замени везом предлог + падеж, која је посведочена у словенским језицима, укључујући и оне који су сачували синтетички тип деклинације” (Грковић-Мејџор 2007: 146–147).

Додајемо још да „незавршену еволуцију” срећемо у напоредној употреби двају (ређе и трију) предлога у појединим значењским пољима (уп. фусноте уз примере), знатно чешће у косовско-ресавским говорима, као још једну од потврда да паралелизам претходи нестајању – у овоме случају – једне од алтернативних предлошких форми.

Закључак

Процеси граматикализације и десемантизација или семантичко пражњење, као губитак или генерализација значењског садржаја, посебно се везују за подручја интензивних међујезичких (и међудијалекатских) контаката, и тада се може говорити о тзв. *ареалној граматикализацији* (Heine, Kuteva 2005), а примери које смо наводили и који су потврда конвергентних процеса у оквиру балканског језичког савеза управо су њена очита илустрација. Уколико – и то не у пуној мери – искључимо језичку периферију и особито интензивну интерференцију, за овде приказана реструктурирања на препозиционом плану „одговорни” су најпре утицаји из (првенствено словенских, али и несловенских) језика-чланова балканског језичког савеза, а потом и унутарјезички, тј. унутардијалекатски процеси, који су – добивши *подстицај на иновације* (синтагма П. Ивића) – помогли „кандидовање” одређених предлога спрам перформанси које су поседовали и које поседују, при чему је за свеобухватнију и минуциознију анализу сваке од наведених категорија неопходна потпора у виду података из историјскојезичких студија и речника старог језика.

Изузетно инструктивно за „порекло” овде представљене граматикализације бива стање забележено у галипољском говору. Најпре, то су примери са ДУ (= ОД) м. ИЗ, С(А): *паде ду рѹка ми, вѹдимо вудѹ ду бунѹра, слѹзне ду дрѹвета* (Галипоље, 334, 336), потом уз глаголе *познати / познавати* (по гласу – *ду гласа*), као и са ДУ наместо предлога ЗА (*уфѹти ду руке*), ПОРЕД, КРОЗ – све са паралелама у грчком и турском језику (Галипоље, 336–337). П. Ивић је у галипољском говору бележио искључиво *ду*-конструкцију наместо беспредлошког аблативног генитива (Галипоље, 332).

И. Грицкат наводи да је умножавање „служи” предлога ОД у српскохрватском језику било „првобитно подстакнуто највише грчким синтаксичким стањем, затим и романским у овој области”, и даље каже да поређење са ситуацијом у словеначком, а поготово у руском језику пружа „рељефне доказе о балканистичком карактеру црте о којој је реч” (Грицкат 1993: 50). У наставку текста аутор помиње пример „govoriti od nekoga” (= о некоме), забележен у Речнику словеначког књижевног језика (као архаизам), и квалификује га као пример за „принављања која би се најпре могла тумачити као последица познијих утицаја из романског суседства” (далматинизам – С. М.) и којих има „и у српским и у хрватским старијим текстовима”, али надаље поставља питање – за нас овде од посебне важности: „Ако би се он нашао негде даље од приморја, да ли би се о њему могло размишљати као о једном од симптома шире романско-словенске миксоглотије, те овим размишљањем закорачивати у област оне балканизације у ширем смислу о којој смо говорили на почетку?” (Исто: 54). Даље, Ј. Грковић-Мејдор наводи да се у оквиру категорије неологизама насталих под грчким утицајем сврставају „она синтаксичко-семантичка средства која су се развила под индиректним грчким утицајем”, и даље говори о два могућа утицаја овог језика – „на фреквенцију одређене особине” и на „развијање одређених латентних особина у словенском систему” (Грковић-Мејдор 2007: 145). Као једна од конструкција на којој се сагледава „могући грчки утицај на фреквенцију појединих падежа и предлошко-падежних веза” наводи се генитивна *од*-конструкција уз глаголе типа *бојати се*, која се у алтернацији са беспредлошком конструкцијом јавља у канонским рукописима, а аутор даље закључује да је грчки „могао само активирати потенцијалну словенску (предлошку – нап. С. М.) конструкцију”, као и да „пажљиво испитивање показује да се између ове две синтаксичке могућности не може ставити знак једнакости, будући да се предлошком конструкцијом наглашава узрочна нијанса” (Исто: 145–146). На другој страни, предлози ИЗ, С(А) и ОД бележе се у историјскојезичкој литератури као стари предлози којима се представља „аблативност као семантички концепт спацијалности којим се идентификује полазна тачка усмереног кретања” (Павловић 2006: 58). С. Павловић закључује, позивајући се на Копечног, да „на бугарском и македонском језичком простору интралокационо аблативно *из* узмиче пред општеаблативним *от*”, и потом каже: „Будући да је у овим језицима предлог *с*, услед изгубљене флексије, истиснут из субпоља аблативности [...] ова се семантичка категорија своди на аблативно *от*”, уз напомену да се „процес редуковања аблативних форми уочава [...] и на словенском северу, те на крајњем западу јужнословенског језичког простора” (Исто: 59).

Дијалекатски примери које смо у овом раду понудили чине делове синтаксичког мозаика српских народних говора, још увек недовољно истраженог и описаног, показујући пре свега како аблативни ИЗ и С(А) узмичу пред општеаблативним ОД (/ОТ) и на српском, а не само на бугарском и македонском језичком простору. Додатно, примери са терена косовско-ресавских говора сведоче о великој експанзионој снази ове врсте појава. Дакле, овај се тип иновационих „прерада”, које – по већ познатом принципу – стижу с југа и југоистока, „прелио” и у тзв. структурно конзервативније говоре.

За разлику од српског књижевног језика, бугарски и македонски књижевни језик припадају балканском језичком савезу, те ћемо за овде представљени „по-

ступно растући” балканизам, у именованим српским дијалектима нарочито подржан стањем у двама суседним словенским језицима, навести најосновније паралеле из бугарског и македонског књижевног језика, али и из њихових дијалеката.

Граматика бугарског књижевног језика дефинише предлог ОТ као „основниот (и почти единствен) предлог в съвременния български език, който изразява отношенията за отделяне” и бележи његова основна значења, међу којима издвајамо следећа: „1. Отдалечаване, изходност: а) Начална граница на действието, обикновено при финални глаголи: *нощом от нея появяхе топла вълна [...]* (означавање полазне тачке кретања: *излизам от стаята*, у Младенов 2000: *от*; нап. С. М.). б) Отделяне на предмет от друг предмет: *и от чекмеджето на масата вдигнати [...]* *хилядо лева [...]*. 3. Произход: а) Произход и местопроизход: *богати и красиви моми от града минаваха често, вести от родината [...]*. б) Промяна на едно пространствено положение с друго. [...] *вървеше тя от град на град, от село на село*. (Стоянов 1983: 433–435). У *Бугарско-српском речнику* М. Младенова налазимо и примере за „смер радње”: *скачам от дървото, връщам се от работа* (Младенов 2000: *от*). Ст. Стојков у *Бугарској дијалектологији* бележи да се предлог ОД користи за исказивање значења ’кретање изнутра напоље’: *Исфърлила сичката риба от кошъ*, као и у значењу ’кретање одгоре надоле’: *И съ фърлилъ уд дървоту*, дакле – у основним значењима предлога ИЗ и С(А); међутим, у западним се бугарским говорима у ова ова случаја среће предлог ИЗ (Стойков 2002).

Дајући преглед основних значења у савременом македонском језику, Конески наводи да се у предлог ОД слива неколико просторних, али и низ других значења, па тако помиње „излегување од некаде: *излезе од соба [...]* воопшто одделување од некаде: *од поле [...]* пределна точка од која почнува оддалечувањето: *го врати од врата [...]* површинско засегање на предметот, значење што понекогаш може да се предаде и со *во, на: го удри од суд, од земја [...]* потекло по место: *сум од Скопје*” итд. (Конески 1982: 524–526). Међутим, уз глаголе говорења, мишљења и сл. редовно стоји предлог ЗА када треба објаснити о чему је реч: „*се зборува, се пишува* и сл. *за Стојана, за времето, за војната*” (Исто: 515). Северномакедонске говоре карактерише, између осталог, употреба предлога ИЗ у конструкцијама типа *врнаја се ис Скопје*, западномакедонске – употреба предлога ОД за исказивање посесивности: *детето от сестра ми, куќата од мајка ми*, док се у источномакедонским говорима посесивност исказује искључиво предлогом НА (Видоески 1998: 67, 71, 73). Од нарочитог је значаја ситуација у македонском говору охридско-струшке области, где су генитивне конструкције „нашле начин да се издвојат со навлегување на предлогот од (di) за што голема поткрепа имало и во ароманскиот”, што сведочи о знатном балканском утицају и на овом плану, јер „ваквите посесивни конструкции им се познати и на балканските јазици” (Марковиќ 2007: 93–94).

Српски говори у Румунији представљени су у тексту понеким примером, па у сврху њиховог тумачења наводимо да би, на пример, дословни превод румунске конструкције *s-a întors de la școală* гласио на српском ’вратио се од школе’ (*de la = од*), док би превод конструкције *vine de la cununie* био ’долази од венчања’.

Може се на крају још једном истаћи да је предлог ОД, имајући примарно аблативно значење, знатно проширио поље свога „деловања”, продревши у семантичка поља неких других генитивних предлога, те се тако сусрећемо с нарочитом вр-

стом свођења аблативних предлога С(А) и ИЗ на предлог ОД. У питању је, дакле, укидање конкурентног односа услед преклапања функционалних зона ових трију аблативних предлога, које нису могле више играти улогу у нијансирању њихових аблативних употреба, те су изједначене, и тако је отворена могућност да два предлога престану, делом или у потпуности, бити коришћена с датим значењем и да, очекивано, уступе место општеаблативном предлогу ОД. Осим тога, овај је предлог готово у потпуности преузео улогу предлога О уз *verba dicendi* / *verba audiendi* / *verba sentiendi*. Све о чему смо у нашем тексту говорили може се језгровито, и тиме – закључно, представити кроз постојање глагола *одаљи се* (па тако и *одаљује се*) у значењу ‘удаљи се’, познатог и косовско-ресавским и призренско-тимочким говорима, који је поуздани јемац да је предлог *од* највласнији за представљање сваке врсте аблативности у овим српским народним говорима.

Литература

- Асенова П. „Общност в употребата на най-характерните граматикализирани предлози в балканските езици.” *Годишник на Софийския университет „Климент Охридски”*, Том LXVI, 1 (1972): стр. 179–249.
- Асенова П. „Към характеристиката на балканския езиков съюз (фонемна, морфемна и именна система).” *Годишник на Софийския университет „Климент Охридски”*, Том 74, 1 (1980): стр. 177–267.
- Видоески Б. *Дијалектите на македонскиот јазик*. Том 1. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1998.
- Грицкат И. „О неким ефектима вишеслојне миксоглоотије на јужнословенском земљишту.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXVI/1* (1993): стр. 31–62.
- Грковић-Мејџор Ј. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.
- Жугић Р. *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*. Монографије 13. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- Ивић М. „Узрочне конструкције с предлозима *због*, *од* и *из* у савременом књижевном језику”. *Наш језик* V/56 (1954): стр. 186–194.
- Ивић П. „Балкански језички савез и лингвистичка географија.” *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLV/1–2* (2002): стр. 7–12.
- Јуришић М. „Синтакса падежа Горње Пчиње (Одредбене функције).” *Српски дијалектолошки зборник LXI* (2014): стр. 367–534.
- Јуришић М. „Могућности синтаксичких истраживања на грађи дијалекатских речника југоисточне Србије.” *Годишњак за српски језик XXVIII*, књига 15, (2017): стр. 55–61.
- Ковачевић М. *Узрочно семантичко поље*. Београд: Јасен, 2012.
- Лашкова Л. „За балканизацијата на сърбохърватски и български език.” *Јужнословенски филолог XLIX* (1993): стр. 29–56.

- Марковиќ М. *Ароманскиот и македонскиот говор од охридско-струшкиот регион (во балкански контекст)*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2007.
- Милорадовић С. *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспект*. Посебна издања, Књига 50. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, 2003.
- Милорадовић С., Станковић С. „Из семантике конструкција с предлогом *од* у говорима Скопске Црне Горе и Горње Мораве.” *Македонски јазик*, Година LXI (2010): стр. 25–36.
- Милосављевић Т. „Померања у употреби предлога у вези са општим падежом призренско-тимочких говора.” *Језик, књижевност и култура*. НИСУН 3. Ниш: Филозофски факултет, 2014: стр. 124–135.
- Младенов М. *Бугарско-српски речник. Българско-сръбски речник*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000.
- Младеновић Р. *Говор јужнокосовског села Гатње*. Монографије 18. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- Павловић С. *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
- Пипер П., Антонић И. и др. *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. У редакцији Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 2005.
- Радић П. „О два аспекта балканизације српског књижевног језика.” *Јужнословенски филолог* LIX (2003): стр. 105–152.
- Радић П. *Копачички говор. Етногеографски и културолошки приступ*. Посебна издања, Књига 70. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, 2010.
- Соболев А. Н. „Јужнославјанские јазики в балканском ареале.” *XIII меѓународниот съезд славистов* (Любљона, август 2003). Marburg an der Lahn: Philipps-Universität Marburg, Institut für Slawische Philologie, 2003 (сепарат).
- Стойков Ст. *Българска диалектология* (1962, 1968, 1993; 4-то фототипно изд. Софија 2002, Акад. изд. „Проф. Марин Дринов”). <<http://macedonia.kroraina.com/jchorb/st/index.htm>> 27.01.2018.
- Стојанов Ст. *Граматика на съвременния български книжовен език, Том II. Морфология*. Главен редактор: проф. Стојан Стојанов. Софија: Българска академија на науките, Институт за български јазик, 1983.
- Тополинска З. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија*. Книга прва, Синтакса, I дел. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1995.
- Ћирић Љ. „Синтаксичка конкурентност предлога у говору Лужнице.” *Годишњак за српски јазик* XXVI, број 13 (2013): стр. 563–568.

*

- Heine B., Kuteva T. *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Miloradović S. „Iskazivanje posesivnosti predlogom *od* u srpskim narodnim govorima.” *Slavia Meridionalis. Studia Linguistica, Slavica at Balkanica*, No 6 (2006): str. 57–64.
- Piper P. *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2001.

Извори

- АП: Богдановић Н. „Говор Алексиначког Поморавља.” *СДЗб XXXIII* (1987): стр. 7–302.
- Бучум: Богдановић Н. „Говори Бучума и Белог Потока.” *СДЗб XXV* (1979): стр. 1–178.
- Г. Пчиња: Јуришић М. „Синтакса падежа Горње Пчиње (Одредбене функције).” *СДЗб LXI* (2014): стр. 367–534.
- Галипоље: Ивић П. „О говору галипољских Срба.” *СДЗб XII* (1957): стр. 1–519.
- Ђаковица: Стевановић М. „Ђаковачки говор.” *СДЗб XI* (1950): стр. 2–151.
- Елезовић: Елезовић Гл. „Речник косовско-метоховског дијалекта.” *Свеска друга. СДЗб VI* (1935): стр. 1–587.
- Заплање: Марковић Ј. „Говор Заплања.” *СДЗб XLVII* (2000): стр. 7–307.
- Јабланица 2005: Жугић Р. „Речник говора јабланичког краја.” *СДЗб LII* (2005): стр. 1–470.
- Јабланица 2010: Жугић Р. *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*. Монографије 13. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- Копаоник: Радић П. *Копаонички говор. Етногеографски и културолошки приступ*. Посебна издања, Књига 70. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, 2010.
- Левач: Симић Р. „Синтакса левачког говора I.” *СДЗб XXVI* (1980): стр. 1–146.
- Лужница: Ћирић Љ. „Говор Лужнице.” *СДЗб XXIX* (1983): стр. 7–119.
- Нишка Каменица 2004: Јовановић В. „Речник села Каменице код Ниша.” *СДЗб LI* (2004): стр. 313–688.
- Пирот 2014: Златковић Д. *Речник пиротског говора*. Том II, О–Ш. Београд: Службени гласник, 2014.
- Понишавље: Ћирић Љ. „Говори Понишавља.” *СДЗб XLVI* (1999): стр. 7–262.
- ПП: Милорадовић С. *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспект*. Посебна издања, Књига 50. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, 2003.
- Прешево: Трајковић Т. „Говор Прешева.” *СДЗб LXIII* (2016): стр. 284–577.
- Радимци: Томић М. „Говор Радимаца.” *СДЗб XXXIII* (1987): стр. 303–474.
- Ресава: Пецо А., Милановић Б. „Ресавски говор.” *СДЗб XVII* (1968): стр. 241–367.
- Тимок: Динић Ј. *Тимочки дијалекатски речник*. Монографије 4. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.
- Трстеник: Јовић Д. „Трстенички говор.” *СДЗб XVII* (1968): стр. 1–239.

- Угљаре: Јашовић Г. *О говору и именима Угљара код Приштине*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2014.
- Црна Трава: Стојановић Р. „Црнотравски речник.” *СДЗб* LVII (2010): стр. 1–1060.
- ЦТВ: Вукадиновић В. „Говор Црне Траве и Власине.” *СДЗб* XLII (1996): стр. 1–317.
- Чумић: Грковић М. „Употреба падежа у чумићком говору.” *Прилози проучавању језика*, 4 (1968): стр. 133–159.

Скраћеница: *СДЗб* = *Српски дијалектолошки зборник*

Софија Р. Милорадович

АРЕАЛНА ГРАММАТИКАЛИЗАЦИЈА ПРЕДЛОГА *ОД*
В СЕРБСКИХ НАРОДНИХ ГОВОРАХ
На материјалу призренско-тимокских и косовско-ресавских говорова

Резюме

Јављене граматијализације (/ десемантијализације) предлога установљено раније и охарактеризовано као важан етап у аналитичком переструктурирању граматијеских система балканских језика. Особено важну улогу у аналитизацији склоњенија имела предлог *НА*, а у нашој раду ми покушавамо осветити статус предлога *ОД*, који у сербским народним говорима (прежде всего у призренско-тимокских и косовско-ресавских) подврга процесу граматијализације, т.е. десемантијализације. При помоћи предложно-падежних словосочетанија *ОД + Г / ОП // ОД + А / ОП* изражава се велико број синтаксиско-семантијеских односија – тех, које у сербском литературном језику представљени другим косвенним падежима или предложно-падежним свезама, или же доля указаних словосочетанија у изражењу датих односија невелика. Процес редукције оделних предложно-падежних конструкција, т.е. их сведенија к конструкцији с *ОД* у качестве, условно говора, *praepositio generalis*, потврђује се многицисленим примерима из упоманутих народних говорова. Датно јављене разматра се у общебалканском језиковом контексту, прежде всего на фоне конвергентних процесова, отмечених у рамках балканског језиковог сојуза, поэтому оно охарактеризовано као *ареална* граматијализација.

Кључеве слова: предлог *од*, ареална граматијализација, десемантијализација, призренско-тимокска диалектна област и косовско-ресавски диалект, сербские диалекты.